

Основні виклики вищої школи в умовах глобалізації та інтернаціоналізації – тенденції та особливості

М. Є. М'яковський

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка
Corresponding author. E-mail: mmj2003@ukr.net

Paper received 20.09.19; Accepted for publication 06.10.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-207VII84-04>

Анотація. У статті розкривається сутність процесів глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти; інтернаціоналізація розглядається як тривалий процес, який в сучасній соціокультурній реальності стає більш гнучким і передбачає міжкультурну взаємодію систем освіти в суперечливих умовах посилення культурного розмаїття і культурної уніфікації. Досліджуються передумови, стратегії та форми інтернаціоналізації вищої освіти у світовому контексті; виокремлюються провідні тенденції.

Ключові слова: глобалізація, інтернаціоналізація, вища освіта, освітня політика, освітній процес, міжнародна освіта.

До числа масштабних факторів, які не піддаються точному визначенню та прогнозу, належить феномен глобалізації. Питання впливу глобалізації на ту чи іншу сферу економічної або громадської діяльності постійно включаються до порядку денного представницьких національних і міжнародних конференцій. Природно, що ця проблема привертає особливу увагу академічної спільноти, оскільки система освіти і особливо система вищої освіти є наймасовішою і найвідкритішою до зовнішніх впливів секторами соціально-економічного життя.

Вплив процесів глобалізації та інтернаціоналізації, розвиток світового ринку освітніх послуг в останні десятиліття викликають підвищений інтерес і досліджуються вченими багатьох країн світу. Різні аспекти державного регулювання вищої освіти, особливості надання освітніх послуг ВНЗ в умовах глобальних змін у світовій економіці досліджувалися в працях багатьох українських учених, зокрема: А. Амоша, В. Антонюк, Л. Антошкіна, О. Арефьевой, А. Грішнов, І. Зінов'єва, І. Каленюка, В. Кременя, А. Кузьміна, В. Куценка, А. Левченка, А. Левченка, В. Лугового, Д. Лук'яненко, Л. Лутая, А. Мазаракі, І. Манцурова, А. Музиченко, В. Новікова, Сбруєва А., Солощенко В. М..

Для висвітлення проблем глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти, на нашу думку, варто окреслити такі **основні питання**, а саме:

- термінологічна відмінність між глобалізацією та інтернаціоналізацією освіти;
- прояви глобалізації у системі вищої освіти;
- глобалізація і перехід до суспільства знань
- зростання світової тенденції попиту на ринку вищої освіти;
- ефект розмивання національних рамок як наслідок інтернаціоналізації та глобалізації;

Завдяки аналізу чинних факторів можна якомога краще підійти до висвітлення питання проблеми глобалізації та інтернаціоналізації освіти.

Отже, **метою** нашого дослідження є аналіз основних тенденцій глобалізації, її наслідків для світового освітнього простору, зокрема, інтернаціоналізації вищої освіти, форм її прояву та впливу на соціально-економічний розвиток країн світу, а **завданням** – виявлення основних факторів, які при потребі, можна екстраполювати на освітній процес локально, зокрема в Україні.

Термін «глобалізація» зустрічається на сторінках

багатьох досліджень, присвячених сучасним проблемам освіти, перш за все вищої. Більшість дослідників визнає, що всі вищі навчальні заклади так чи інакше залучені в процеси глобалізації, і що сама глобалізація – явище нове, відмінне від інтернаціоналізації, невіддільне від нових форм суспільного життя і нових парадигм виробництва знань. Отже, варто спочатку розглянути термінологічну відмінність між *глобалізацією та інтернаціоналізацією*.

З інтернаціоналізацією пов'язаний такий порядок світоустрою, при якому домінуюча роль належить національним державам з чіткими політичними кордонами, через які може здійснюватися традиційна діяльність по інтернаціоналізації освіти (міграція студентів, обмін персоналом, співпраця університетів, спільна дослідницька робота). Загалом, у всі часи університет був інститутом інтернаціональним. [4, с. 3-8].

Глобалізація спонукає до фундаментальних змін світового порядку, при якому національні кордони втрачають своє значення. Глобалізація, на думку деяких західних експертів, є найбільш фундаментальним викликом, з яким зіткнулося сучасне суспільство, в тому числі вища школа за всю свою довгу історію. Глобалізація ставить під сумнів саму життєздатність університету як суспільного інституту.

Серед фахівців йде жвава дискусія з питання про співвідношення понять «інтернаціоналізація» і «глобалізація» стосовно освіти. Якщо по відношенню до поняття «інтернаціоналізація освіти» між експертами існує консенсус (по суті інтернаціоналізація визнається синонімом міжнародної складової освіти), то «глобалізація» освіти кожен трактує по-своєму (одні вважають її вищою формою інтернаціоналізації, інші зводять її до електронної глобалізації освіти, створення віртуальних університетів).

Процеси глобалізації в освіті варто, на наш погляд, розглядати в декількох аспектах: інституційному, концептуальному, процесуальному [2]. До основних напрямів інституціонального аспекту можна віднести створення різних міжнародних освітніх організацій. Наприклад, ЮНЕСКО здійснює регулювання процесу формування світового освітнього простору, розробляє для всіх країн міжнародно-правові акти, сприяє розвитку інтеграційних процесів у сфері освіти.

Аналізуючи концептуальний аспект в освітній сфері, світове педагогічне співтовариство запропонувало весь спектр концепцій розділити на три групи:

асиміляційні, що передбачають забезпечення пріоритетного культурного і освітнього розвитку однієї домінуючої нації і занепад інших внаслідок уніфікації; мультикультурні, що визначають автономний розвиток різних культурних груп, які підкреслюють свою унікальність; інтеркультурний, спрямований на взаємобогачення різних культур шляхом взаємодії, взаємопроникнення.

Прикладами глобальних перетворень, що ілюструють процесуальний аспект, можуть бути введення в усьому світі в XVII столітті класно-урочної системи, введення обов'язкової початкової, а потім і середньої освіти, розробка і введення стандартів якості освіти.

Яскравим прикладом глобалізації освіти може бути Болонський процес, метою якого є зближення і гармонізація систем освіти країн Європи з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. В даний час Болонський процес об'єднує 48 країн світу.

Активне впровадження процесу глобалізації в освітній процес пов'язано не лише з позитивними моментами, але і має низку серйозних проблем, які суттєво ускладнюють інтеграцію країн в світовий освітній простір.

Викликом в освіті в процесі глобалізаційних змін є неможливість часто для високоосвічених громадян країн, що розвиваються або в окремих регіонах знайти належне застосування своїм знанням та вмінням. Це призводить до того, що людина намагається знайти роботу не в своїй країні, а в іншому місті або державі. Наслідком цього є така проблема, як міграція вчених і висококваліфікованої робочої сили, так і (що особливо небезпечно) в масовому неповерненні студентів в свої країни і міста після навчання в кращих університетських центрах світу. В результаті спостерігається феномен, відомий як «відтік мізків».

Тому можна прогнозувати, що така тенденція призведе до довгострокового закріплення нерівності між розвиненими і всіма іншими країнами, оскільки виграють в цій конкурентній боротьбі за фахівця частіше ті соціуми, які можуть запропонувати найкращі умови для діяльності фахівця. Відтік фахівців з будь-якої галузі економіки, втрата кращих перспективних студентів вкрай негативно позначиться на економіці країни. На жаль, дана проблема не втрачає своєї актуальності для багатьох країн світу, зокрема, і для України.

Іншим істотним ризиком глобалізації є руйнування досягнень національної освітньої системи. Негативна тенденція дійсно спостерігається в еволюції сучасної української середньої та вищої освіти. Відмовившись від формування цілісної картини світу у випускника школи і вишу (який раніше був здатний вирішувати найрізноманітніші завдання), ми готуємо «кваліфікованого споживача», що може працювати переважно за інструкціями, але не здатного мислити творчо [3]. Традиційне викладання, яке ще недавно практикувалося, витоки якого сягають давньогрецької платонівської Академії і аристотелівського Ліцею, налічує сотні років, протягом яких відпрацьовувалися прийоми та методи ведення лекційних та семінарських занять. З античних часів студенти і викладачі, учні та вчителі намагалися віднайти найкращі форми взаємодії в процесі навчання, які втілилися в комбінації: викладач-студентська аудиторія, яскраві авторські лекції-семінари,

дискусії, диспути, в яких бере участь вся студентська група.

Негативний вплив ідеології глобалізації проявляється також в деструктивних змінах спрямованості і якості виховного процесу. Ринковий менталітет, пронизуючи всю систему освіти, викликає масштабну перебудову ціннісних орієнтацій і мотивацій діяльності як викладачів, так і студентів. Вилучення з освітнього процесу виховної складової і зосередження його на вузькопрофесійних цілях сприяє переорієнтації свідомості студентів на задоволення утилітарних потреб, ставить на чільне місце споживчі цінності і запити. Формується культ матеріального благополуччя, складаються установки на обов'язковий зв'язок професійної праці з збагаченням і комерційним успіхом.

Але, як зазначав німецький філософ Г. Маркузе, споживчі цінності, перетворюючись в базу соціальної інтеграції, справляють враження замикання культурного простору, втрати ним духовного виміру, в результаті чого складається тип «одновимірної людини» [1].

Ідеал, до якого має прагнути освіта, з позиції загальнонаціональних інтересів (в порядку пріоритетності) та інтересів національної безпеки – це духовно-моральна людина, патріот, громадянин, висококласний спеціаліст [1].

На жаль, система освіти, яка зараз формується, такому ідеалу не відповідає. Педагогічна спільнота давно б'є на сполох з приводу того, що ігнорування духовних основ національної культури є серйозною небезпекою, оскільки ослаблення духовного потенціалу суспільства веде до втрати нею здатності зберігати свої життєво важливі параметри. Йдеться про нормальну реалізацію процесу соціокультурного відтворення, передачі молодим поколінням базових соціальних цінностей та ідеалів. Впровадження в освітній простір уявлень про споживацьке суспільство як найлюдяніший тип соціальної організації підриває вікові традиції національної духовності, які полягали якраз в протилежному: в прагненні виховати у молодих людей здатність до безкорисливого служіння загальному благу.

Ушинський К. Д. наголошував, що характер і спрямованість суспільного виховання є «продуктом тривалого історичного розвитку нації, яке не можна запозичувати у інших народів» [5]. Роль минулого культурного досвіду та інерції культурних процесів не можна теж применшувати. У суспільному менталітеті й менталітеті соціуму, стосовно до певного покоління, завжди існують ті елементи, які вибудовані минулими поколіннями людей. Тому вторгнення іншокультурних виховних моделей становить серйозну небезпеку з позиції ефективності соціокультурного відтворення.

Отже, розвиток глобалізаційних тенденцій у сфері освіти поряд з об'єктивною необхідністю підвищення конкурентоспроможності економіки і людського потенціалу суспільства безальтернативно вимагають модернізації парадигми, змісту, економічної та інституційної організації освіти в напрямку відповідності світовим та європейським стандартам.

Проте акцент на активне включення освіти в ринкові відносини в сучасних умовах життя суспільства означає його агресивну комерціалізацію і прагматизацію при фактичному усуненні держави від фінансу-

вання освітніх структур і формування соціального замовлення в сфері освіти і виховання. Крім того, глобалізація освіти орієнтує її на відтворення уніфікованих моделей глобальної культури і подальшу дистанційованість від духовних цінностей національної культури, що має приховану загрозу не лише втрати унікальних освітніх технологій національної культури, а й зведення ролі системи освіти в процесі відтворення культурної ідентичності. Реалізація цих позицій дозволяє прогнозувати прискорення подальшої дезінтеграції і дестабілізації суспільства. Глобалізація розглядається як процес всевітньої економічної, політичної та культурної інтеграції.

Безумовно, і освіта не може стояти осторонь від процесу загальної інтеграції, стандартизації і зближення між різними країнами світу. Тут слово «глобальний» визначає головну мету освітньої системи готувати висококваліфікованих фахівців для вирішення глобальних (світових) проблем.

Очевидно, що в даний час можна говорити про значне пришвидшення тенденцій інтернаціоналізації освіти, збільшенні питомої ваги її міжнародної складової, зокрема, під впливом тенденцій глобалізації економіки, розвитку сучасних глобальних інформаційних мереж.

Особливу увагу необхідно звернути на такі прояви глобалізації, які роблять безпосередній вплив на систему освіти:

- збільшення не тільки реальної, але й віртуальної мобільності людей, капіталу і знань, що стала можливою завдяки не лише новим формам транспорту, розвитку інтернету і збільшенню інтеграції світової спільноти, але й також і за рахунок масових міграцій населення, викликаних прагненням людей уникнути бідності, наявністю біженців, що рятуються від воєн і небезпек;
- розмивання концепції «держава-нація» і здатність контролювати економічні та політичні перетворення, призводять як до глобального підприємництва без кордонів, так і до нових форм міжнародної злочинності;
- ускладнюються процеси в культурі, що характеризуються, з одного боку, такими аспектами єднання, як культурні обміни і полікультурність, всевітня гегемонія англійської мови і експансія комерції в культурі, а з іншого боку, такими елементами відмінностей і поділу в культурі, як різного виду фундаменталізми (включаючи новий націоналізм), тенденції регресивності, нетерпимості і загальне відчуття втрати особистості, духовності.

Вплив різних тенденцій, викликаних глобалізацією, на установи і політику в галузі вищої освіти є загальним і глибоким, але й також і специфічним в залежності від локалізації цих тенденцій. Існує небезпека надмірного узагальнення і спрощення, коли мова заходить про глобалізацію; необхідно визнати наявність всіх проявів значного різноманіття. Проте, можна зробити спробу визначити кілька загальних тенденцій у вищій освіті, які так чи інакше пов'язані з глобалізацією, а саме:

- *Глобалізація і перехід до суспільства знань висувають нові і значимо важливі вимоги до університетів як центрів знань.*

Нова роль університетів як «центрів знання» поширюється не тільки на науку і дослідження, але й на інші функції. Університети покликані брати на себе більше відповідальності за розвиток суспільства і культури в цілому, брати участь в якості посередників в конфліктах, поглиблювати демократію, функціонувати як центри критичного обговорення і моральних цінностей. Високий ступінь загальноновизнаних вимог, які ставляться до університетів, створює в них певну напруженість і спонукає їх бути професійнішими.

- *Майбутнє збільшення попиту в усьому світі на вищу освіту.*

У розвиненому світі суспільству знань будуть потрібні все більш кваліфіковані працівники. Розвиток економіки, процеси модернізації та демографічного зростання стимулюватимуть попит на вищу освіту в інших частинах світу, де бідні верстви населення не здатні фінансувати вищу освіту. Ні місцеві органи влади, ні уряди багатьох країн не матимуть достатніх ресурсів для задоволення цих масових потреб, надаючи цю можливість лише для представників вищих і середніх класів населення низки країн. Попит на вищу освіту зростає не лише кількісно, але й стає також диверсифікованішим.

- *Інтернаціоналізація і глобалізація призводять до розмивання національних рамок освітньої політики, у яких знаходяться університети.*

У контексті даного питання можна зробити висновок, що для усунення застарілих підходів в проведенні національної освітньої політики і стимулювання глобальної інтеграції систем вищої освіти необхідно поетапно вводити міжнародні рамки, які б регулювали галузь вищої освіти. Без цих рамок глобалізація вищої освіти буде необмеженою і некерованою, вона спровокує опір і протест.

- *Одним з найбільш очевидних проявів глобалізації є виникнення ринку вищої освіти без кордонів.*

Значне збільшення попиту на вищу освіту, існуючі проблеми бюджету і ресурсів, з якими стикаються багато країн, бажаючи задовольнити цей попит – все це визначає простір, в якому нові установи, головним чином приватні, можуть розширити пропозицію освітніх послуг.

Є істотні відмінності в тому, як в різних країнах ставляться до приватних університетів, нових освітніх структур і до вищої транснаціональної освіти. У деяких країнах, наприклад в Греції та Ізраїлі, майже повністю відмовилися включати ці недержавні структури в систему вищої освіти або визнавати їх дипломи і звання. Інші країни, особливо ті, що належать до країн, що розвиваються (наприклад, Малайзія, Шрі-Ланка та ін.), визнають нездатність своїх національних освітніх структур задовольнити існуючі потреби і позитивно приймають участь іноземних освітніх інститутів.

Отже, проведене дослідження спонукає нас зробити наступні **висновки**: зміни, що відбуваються в сфері вищої освіти ставлять перед нею нові завдання, які, за своїм значенням, багато фахівців називають «викликами вищої освіти». У наші дні до таких викликів належать:

- масифікація, тобто істотно зростаючий попит на вищу освіту;
- прагматизація – трансформація цілей і цінностей вищої освіти;

- змінюється роль держави, небезпека зниження частки відповідальності держави за сферу вищої освіти;
  - маркетизація, тобто впровадження в сферу вищої освіти ринкових відносин;
  - високий ступінь нерівності серед закладів вищої освіти;
  - глобалізаційні процеси провокують також і цілу низку проблем, а саме: труднощі інтеграції окремих країн у світовий освітній простір; неналежне застосування для високоосвічених громадян країн, що розвиваються, своїх знань і навичок; «відтік мізків», ігнорування основ національної культури і т.п.

На завершення необхідно відзначити, що процес глобалізації є незворотним, і освітній простір України неминуче повинен інтегруватися у світовий освітній простір. Але діалектичний принцип, який тут важливо реалізувати, полягає в тому, що заперечення старого новим необхідно здійснити не через знищення, як це нерідко бувало на пострадянському просторі, а через спадкоємність, через впровадження інновацій з опорою на традиційні методи навчання та виховання.

Дослідження даного питання не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути подальше вивчення її з точки зору дослідження особливостей та механізмів академічної мобільності у європейських країнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракелов А.В., Алиева М.Ф. Система образования в условиях глобализации. Вестник АГУ, 2014. №4. С.17.
2. Баширов Т.А., Нафикова А.И. Глобализационные процессы и кризис европейской цивилизации. Современные проблемы науки и образования. 2015. №22. с.14.
3. Глобалистика. Международный энциклопедический словарь. М.; Спб.; Нью-Йорк, 2006. С 256.
4. Скотт П. Глобализация и университет // Alma mater. - М., 2000. - №4, с. 3-8.
5. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения в 6-ти томах. Т.2. М. 1988. с. 354
6. Lambert R.D. International education and international competency in the United States // European J. of education – Oxford, 1993, vol. 28, N 3, p. 309-325.

REFERENCES

1. Arakelov A.V., Aliyev M.F. The education system in the context of globalization. Herald of AGU, 2014. №4. P.17.
2. Bashirov, T.A., Nafikova, A.I. Globalization processes and the crisis of European civilization. Modern problems of science and education. 2015. №22. P.14.
3. Global Studies. International Encyclopedic Dictionary. M; St. Petersburg; New York, 2006.
4. Scott P. Globalization and the University // Alma mater. - М., 2000. - №4, P. 3-8.
5. Ushinsky K.D. Pedagogical works in 6 volumes. .vol.2. М. 1988. 354 p.

The main issues of higher education in the conditions of globalisation and internationalisation - trends and peculiarities

M. Miaskovskyi

Abstract. The article reveals the essence of processes of globalisation and internationalisation of higher education; Internationalisation is considered as a long process that, in the modern socio-cultural reality, becomes more flexible and involves the intercultural interaction of education systems in contradictory conditions of strengthening cultural diversity and cultural unification. The preconditions, strategies and forms of internationalisation of higher education in the world context are explored; the leading tendencies are singled out.

Keywords: *globalisation, internationalisation, higher education, educational policy, educational process, international education.*